

XII-XIII ASRLAR DAVRIDA BUXORODA ILM – FANNING RIVOJLANISHI

Muyiddinov Bekali

Buxoro viloyati Osiyo xalqaro universiteti Tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazmshohlar davlatida ilm – fan o‘choqlarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi, yuksalishi madaniyat markazlarining vujudga kelishi va unda Xorazm tarkibiga kiruvchi shaharlarning yuksak va beqiyos o‘rni borligi, ayniqsa, Buxoro shahri ilm – fanning markazi bo‘lishi va bir qancha buxorolik allomalarning fan va madaniyatga hissa qo‘shganligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Xorazmshohlar, Buxoro, ilm – fan markazlari, Xizonatul-kutub, Qosim Abu Muhammad Buxoriy, Al-Hakim Abu Ja‘far ibn Muhammad Buxoriy, astronomiya, tabobat, kotiblar, Otsiz, ilm – fan homiylari, Bag‘dod, mudarris.

THE DEVELOPMENT OF SCIENCE IN XII-XIII CENTURIES IN BUKHARA

Annotation: In this article, the emergence and development of scientific centers in the Khorezm state, the emergence of cultural centers and the high and unique place of the cities of Khorezm, in particular, the fact that the city of Bukhara is the center of science and the contribution of several Bukhara scholars to science and culture is scientifically analyzed.

Keywords: Khorezmshahs, Bukhara, science centers, Khizonatul-kutub, Qasim Abu Muhammad Bukhari, Al-Hakim Abu Ja‘far ibn Muhammad Bukhari, astronomy, medicine, secretaries, Atsiz, patrons of science, Baghdad, mudarris.

РАЗВИТИЕ НАУКИ В БУХАРЕ В XII-XIII ВЕКАХ

Аннотация: В данной статье рассматривается возникновение и развитие научных центров в Хорезмском государстве, возникновение культурных центров и высокое и уникальное место городов Хорезма, в частности то, что город Бухара является центром науки научно анализируется вклад ряда бухарских ученых в науку и культуру.

Ключевые слова: Хорезмшахи, Бухара, центры науки, Хизонатул-кутуб, Касим Абу Мухаммад Бухари, Аль-Хаким Абу Джафар ибн Мухаммад Бухари, астрономия, медицина, секретари, Атсыз, покровители науки, Багдад, мударрис.

Xorazmshohlar davlatida madaniyat, adabiyot va san'at ayniqsa Takash va Muhammad hukmronlik qilgan davrlarda rivoj topdi. Gurganchda Otsiz Xorazmshoh tashabbusi bilan qayta tiklangan Akademiyaga asosan filologiya (ilmi adab, ilmi naxv), falsafa, ilohiyot (teologiya), fiqh (islom huquqshunosligi), tabiiy fanlar, ilmi ziroat (dehqonchilik), tibbiyot, riyoziyot va falakaiyot, me'morchilik, suv inshootlari (to'g'onlar, chig'irlar, koriz-qanotlar), kemasozlik, temirchilik va boshqa hunarmandchilik turlari (duradgorlik, misgarlik, kulolchilik, kunchilik va h.k.) nazariy asoslari va amaliyoti haqida ilmiy tadqiqot ishlari olib borildi¹. Va ayniqsa Xorazmda tabobat yaxshi rivojlangan bo'lib, markazlardan biri edi². Otsiz asosiy e'tiborni mamlakat hududlarini kengaytirishga, birinchi navbatda, Sharq va G'arb mamlakatlari bilan savdo-sotiq ishlarini rivojlantirishga qaratdi. Buyuk Ipak yo'li karvonlari xavfsizligi ta'minlanishi xorijiy savdogarlarning Gurganch sari oqimini yanada kengaytirdi, mamlakat bozorlari chet el mollari bilan to'lib-toshib ketdi. Takashning ilm toliblarini bilimli va ma'rifatli qilish maqsadida ko'plab madrasalar, masjidlar, kutubxona (dor ul-kutub) lar va jamoat binolari qurdirgani, hatto ba'zi

¹ Машарипов О. Хоразмнома //Т.: Хоразм нашриёти — 2007. – 223 б.

² Хоразмшоҳ Жалолиддин Мангуберди (даври, маданий ҳаёт, манбалар) // Т.: Фан нашриёти - 1999.- 39 б.

madrasa talabalarini pul va oziq-ovqat, kiyim-kechak bilan ham ta'minlab turgani tarixdan ma'lumdir¹. O'sha davrda yirik ilmiy va madaniy markazlardan biriga aylangan Gurganj va Katda ma'naviyatning bunday rivojida mahalliy olimu-adiblar, shoirlar bilan bir qatorda xorijiy yurtlardan Xorazmga kelib yashab, ijod qilgan olimu fozillar va shoirlarning ham hissasi katta bo'lgan, albatta². Xorazmning ilm – fani yuksalishida Xorazm davlati tarkibiga kiruvchi shaharlarning ham o'rni beqiyos hisoblanadi. Ayniqsa, Buxoro shahri ilm fan markazi bo'lishi bilan bir qatorda o'z bag'rida bir qancha allomalarni yetishtirganligi bilan ham ajralib turadi. XIII-asrda Buxoroning Dehqon tumanida “Xizonatul-kutub” “Dorul-fuqaro” – xalq kutubxonasi ochilgan bo'lib, bu yerda nodir qo'lyozmalar saqlanar edi³. Bu davrda Buxoroda bir qancha yirik allomalar yashab, ijod qilgan. Shulardan biri Al -Haqiq Abu Ja'far ibn Muhammad al -Buxoriy bo'lib, (1156 - yil vafot etgan) qadimgi donishmandlik ilmining bilimdoni bo'lgan⁴.

Minhojiddin Abu Abdulloh Muhammad ibn Umar ibn Abul - fath al - Buxoriy — kotib va tarixchi Zahiriddin Muhammad ibn Umar al - Buxoriy an - Navjobodiy Buxoro viloyatidagi Navjobod qishlog'idan chiqqan bo'lib, Bag'dodda mudarrislik qilgan⁵. Bag'doddagi al— Mustansiriya madrasasi kutubxonasida hozir ham uning mashhur “Kashf al - ibhamli - daf'al - avxom” (Vahimalarni daf etish yo'llarini kashf etuvchi kitob) to'plami saqlanmoqda⁶. Mazkur madrasa kutubxonasida hozirgi paytda ham Toxo ibn Ibrohim ibn Ahmad ibn Is'hoq Shayx imom Zayniddin Abu Bakr al - Buxoriyning (1252 - yil oktyabrda vafot etgan) Uning 20 jildga yaqin asarlari saqlanmoqda.⁷ Abu Muhammad al - Qosim al - Buxoriy (1160-yilda

¹ <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/322>

² <https://historykhorezm.uz/nine-fifteenth-centuries>

³ Буниёдов З. Ануштагин Хоразмшоҳлар давлати (1097-1231) //.-Т.: Ф. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашр., 1998.-155 б.

⁴ Машарипов О. Хоразм тарихидан саҳифалар // Т.: Ўзбекистон нашриёти, 1994 йил.- 116 б.

⁵ Машарипов О. Хоразм тарихидан саҳифалар // Т.: Ўзбекистон нашриёти, 1994 йил.- 116 б.

⁶ Буниёдов З. Ануштагин Хоразмшоҳлар давлати (1097-1231) //.-Т.: Ф. Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашр., 1998.-158 б.

⁷ Машарипов О. Хоразмнома //Т.: Хоразм нашриёти — 2007. – 230 б.

tug‘ilgan). Uzoq yillar Buxoroda ijod qilgan. Abu Muhammad g‘azal, qasidalar yozgan. U ko‘pgina kitoblar muallifi ham hisoblanadi. Abul-Mafohir Muhammad ibn Muhammad ibn Abdul-Jalil Umariy kotib al-Buxoriy al-Xorazmshohiy. Laqabiga ko‘ra, Muhammad Umariy Xorazmshoh (Otsiz) saroyida kotiblik qilgan. Abul-Hasan Bayhaqiy bu haqda yozadi: “U imomi buzrug va amiri kabir sa’dud davla vaddin, sohibi usul va va fuzul, hayrul-islom va muslimin, arjumandi hukamo va salotin, afsahul olamiyn... Xorazm va Xurosonning ulamoi kiromlari ning yetakchisi edi, alhamdulillah!”.

Qosim Abu Muhammad Buxoriy (1160-yilda tug‘ilgan). Uzoq yillar Buxoroda yashab, ijod qilgan. Yoqut Hamaviy yozishicha, uni mu’tazila mazhabida deb ayblashgan, u esa barcha buxoroliklar kabi, hanafiya mazhabida ekanligini yozgan. Juda ko‘p asar, jumla dan Abul-A’lo al-Marriyning “Saqt az-zand”. Utbiyning “Tarixi Yaminiy” asarlariga sharhlar ham yozganligini manbalar tasdiqlaydi. Buxoroning mashhur mudarrislaridan yana biri Muhammad Umar ibn Muhammad Qutbiddin ibn Umar al-Ansoriy-al-Aqliy al-Buxoriy edi (1200-yilda vafot etgan). Al-Aqliy al-Buxoriyning ustozlari Qosim ibn Ali ibn al-Asoqir va Badriddin Abulxayr ibn al-Mu’ammara at-Tabriziy edilar. U Buxorodagi eng obro‘li shayx mudarrislardan edi. X-XIII asrlar davomida Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlari, Eron, Ozarbayjon, O‘rta va Kichik Osiyo xalqari bir-biri bilan uzviy aloqada bo‘lib kelganlar. Bag‘dod, Sheroz, Tabriz, Buxoro, Samarqand kabi mashhur shaharlar madaniyat va taraqqiyotning markazi bo‘lib, o‘zlarining ko‘zga ko‘ringan olimlari, shoirlari hamda fan va madaniyat o‘choqlari bilan ham butun dunyoga tanilgan edilar.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Буниёдов З. Ануштагин Хоразмшоҳлар давлати (1097-1231) // Т.: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашр., 1998.-256 б.
2. Машарипов О. Хоразм тарихидан саҳифалар // Т.: Ўзбекистон нашриёти, 1994.- 234 б.
3. Машарипов О. Хоразмнома //Т.: Хоразм нашриёти — 2007. – 420 б.
4. Хоразмшоҳ Жалололдин Мангуберди (даври, маданий ҳаёт, манбалар) // Т.: Ған нашриёти - 1999.- 106 б.
5. <http://xorazmiy.uz/oz/pages/view/322>
6. <https://historykhorezm.uz/nine-fifteenth-centuries>
7. <https://hozir.org/reja-xorazmshohlar-davrida-ilm-fan-va-sanat-rivojlanishi.html>